

Csokonai Vitéz Mihály és Keszthely

Csokonai Vitéz Mihály Keszthellyel való kapcsolatát vizsgálva úgy gondolom, hogy Keszthely és Festetics György gróf között ez esetben szinte azonossági jelet kell tennünk. Azért mégsem adekvát a dolog, mert kevesebb] és több is egyszerre. Egy bizonyos, a költő a gróf mecénási kegyeit keresve] látogatott el a városba, folytatott vele levelezést.

Csokonai keszthelyi útjai

Vas Gereben kedves anekdotával emlékezik meg az eseményről! „Midőn Csurgón tanítóskodott, akkor voltak a keszthelyi Helikon ünnepélyek melyeken az irodalom emberei tömegesen sereglettek össze. Az egyszerű poéta meglegedett azzal, hogy szerény bámulója legyen az ünnepségnak, tehát, a hogy tellett, az az gyalog ment Keszthelyre, ahol odaérkeztek minden zúg tömve volt, s így Csokonay, minthogy a kastélyba a világért sem mert volna menni, a vendéglőben nem kapott egyén helyet, mint a bormérőrekeszben.” Majd leírja Vas Gereben, hogy reggel a kastély parkjában sétálgatva az egyik asztalra ráírta:

Festetics! itt voltam, mint írva poéta gyalog csak;

Ám de mezítláb is szívesen itt vagyok én.

Csokonai Vitéz Mihály

Az anekdota szerint később a gróf ezt elolvastván felkereste Csokonait a fogadóban és sok huzavona után bevitte kastélyába. A történetet írója így zárja: „A gróf szobáját osztá meg a költővel, ki aztán csurgói székébe azon hittelt ment, hogy kevesen bár, de néhányan mégis vannak, kik a szegén!) magyar költőt becsülni tudják.”

Bisztray Gyula a „*Jókedvű magyar irodalom*” című összeállításában közli Vas Gereben eme írását, de már korrigálja; miszerint nem a Helikoni ünnepség, de a Georgikoni vizsgák idejére datálja az eseményt.

Az eseményt *Laczkó András* szintén átveszi a *Keserédes történetek* című kötetébe, de jelzi annak lehetetlenségét is.

Az anekdota egyetlen valós momentuma Csokonai keszthelyi tartózkodása. A Helikoni ünnepeket 1817-1819 között rendezték meg, Csokonai halála után tizenkét évvel. A vers is - mutat rá *Vargha Balázs* - csupán' „a korai anekdota-tradícióhoz tartozik.”

Csokonai keszthelyi kapcsolatait kis erőltetéssel 1797 és 1803 közé tehetjük. De nézzük sorjában.

A költő 1797. júliusában Komáromban megismerkedett Vajda Juliannával. Az akkor 24 éves, heves ifjú azonnal beleszeretett a fiatal teremtsébe, de a leány apja hallani sem akart a házasságról, amíg Csokonainak nincs rendes jövedelme. Csokonai ekkor rászánta magát, hogy még a gyűlölt kötöttséget is inkább vállalja egy munkahelyen, mintsem Lillát elveszítse. Úgy tűnik, hogy ekkor kezd komolyan foglalkozni az üggyel. Méltán gondolhatta hát, hogy a mecénás és nem titkoltan hangoztatott rebellis gróf, *Festetics* szolgálatába állhat, hisz áll Csurgó és megnyitotta kapuit a Georgikon. Csokonai tehát személyesen látogatott el Keszthelyre. *Ferenczy Miklós*: „*Csokonai Lillája*” című könyvében ezt írja: „1797 decemberében ismét Keszthelyre utazott.” Az *ismét* szó itt valószínűleg sajtóhiba.

Kisszántói Pethe Ferenc, ki tizenegy évvel idősebb volt nála és akit még Debrecenből ismert, ekkor már a Georgikon tanára. Tehát lett volna pártfogó is. Mindenesetre Csokonai

1797 év végén Keszthelyen tartózkodott és több, mint valószínű a karácsonyt és az újesztendőt is a városkában töltötte. Minden bizonnyal itt írta meg *A békekötésre* című versét, amelyhez szépírással függeléket is csatolt; az *Újévi ajándékot*, amelyben így kiált fel:

(...)
*Éljetek, óh szeretett Lelkek! kiket édes örömmel
Gyakran emlegetek hegy közli lakhelyemen.*
(...)

Alatta a keltezés: *Keszthely, 24. Dec. 1797.*

A „*hegy közli lakhely*” tehát azonos Keszthellyel. A függelék-versben azt ígéri, februárban Lilla névnapján már együtt ünnepelnek Komáromban. A lényeg: Csokonai több napot töltött el Keszthelyen, amelyről azonban ez idáig konkrét életrajzi adatokkal nem rendelkezünk. A viszonylag hosszú tartózkodás oka lehetett, hogy nem tudott Festeticsessel beszélni. Talán Pethe sem volt otthon, vagy legalább is, mint másodtanár, kevés információval rendelkezett az intézmény személyi dolgait illetően. Remélhetjük, ha Pethe tudja a valót, Csokonait megkímélte volna az 1798-as tavaszi úttól.

Csányi László írja *Első könyvkiadói vállalkozásunk a Magyar Minerva* című dolgozatában, hogy Csokonai 1798 tavaszán pár hetet töltött a gróf kastélyában Keszthelyen, ahol átdolgozta *Bürger elégiáját* (Als Molly sich losreissen wollte), itt keletkezett a *Lilla búcsúzólagai*, a *Siralom*, a *Még egyszer Lillához*, a *Bácsmegyei leveleire*, *Az estvéhez*. Mindamellet, hogy e versek keletkezése az átírások miatt bizonytalan - ahogy erre *Szilágyi Ferenc: Csokonai művei nyomában* című kiváló tanulmánykötetében mutat rá - nem datálhatjuk a „több hetes” tartózkodást 1798 tavaszára, legfeljebb csak 1797 és 1798 évek fordulójára.

Egy biztos 1798. január 22-én már Komáromból írt Festeticsnek, arra kérve őt „méltóztasson engemet valamelyik oskolájában professzorságra kegyelmesen felvenni”. Tehát nem egyértelműen a Georgikont említi. Mivel a századfordulón mintegy tíz iskola állt fenn Keszthelyen a gróf jóvoltából (valamint Csurgón a gimnázium), meg merjük kockáztatni azt a feltevést, hogy Csokonai kérelmét ne csupán a Georgikonra vagy Csurgóra szűkítsük. Az előbb említett iskolák jó néhányát persze eleve kizárhatjuk, de a maradandókat számba kell vennünk. Annál is inkább, mivel jó részük ez idő tájt indul, s Csokonainak a keszthelyi tartózkodás alatt fülébe juthatott az iskolanyitások terve. A legnagyobb megtiszteltetés természetesen egy georgikoni professzori állás lett volna és a költő dédelgetett álma is ez, hisz a levél további részében megemlíti Festeticsnek, hogy kis vagyonszáját eladva Svájcba utazna mezőgazdasági jellegű tanulmányútra. (Tudvalevő, hogy Festetics iskoláiban elsősorban a világljárt, világismert tanárokat szerette, és a korabeli adatok alapján, volt kiből válogatnia.)

Festetics február 19-én válaszolt a kérelemre: a Georgikonban állást biztosítani nem tud, mivel a jelenlegi tanárt elbocsátani nem akarja, több pedig nem kell. Erre persze minden alapja megvolt a grófinak, hiszen a Georgikon hallgatóinak létszáma (akkor még csak saját alkalmazottait taníttatta) az 1797/98-as tanévben 2 fő, az 1798/99-es tanévben 4 fő volt. Tehát Festetics is elsősorban és csak a Georgikonra gondolt. Vajon miért?

Csokonai, mintha nem kapta volna meg Festetics levelét - jegyzi meg *Vargha Balázs* Csokonai monográfiájában - mindenkinek a biztos válasz megérkezését sugalmazta. Magát is áltatta? Közben Lillát lelkes és epekedő leveleivel ostromolta, amit a fiatal teremtés talán szívesen vett: „mond meg, mellyik részét kívánod lakni hazánknak? az északi havasoktól a déli homokos mezőkig, a Dunának napnyugoti fordulásától napkeleti végéig szabd ki a tartományt, s ha te ott laksz, paradicsom lesz az nékem.” Másutt így kezdi levelét: „Szép

Kegyese! Mihelyt vettem boldogító kezeckédnek sorait azonnal az öröm ezer édes érzésekkel lepte meg tusakodó szívemet...” Közben gyűlnek a fellegek. Egyre komolyabb kérővé lép elé Lilla apjáéknál *Lévai István* dunaalmási kereskedő. Csokonainak sietnie kell. Újból tervbe veszi keszthelyi útját. De a dolog tragikussá válik Csokonai és talán Lilla számára is. A költő megírja a sok irodalomtörténeti és filológiai fejtörést okozó két levelét: egyet Komáromból, egyet Mocsáról, melyekben tulajdonképpen elbúcsúzik jegyesétől. Ezt írja Komáromból: „Még most sem lett volna késő, még meg lehetett volna mindent orvosolni, és József-napra a gróf hintáján láttál volna bémenni udvarotokra. Két hét alatt minden könnyhullatásaink örömkönnyekre változtak volna.” Majd végső búcsúként így folytatja: „Elmegyek Keszthelyre és csak édes emlékezeted viszem magammal. Üres lesz az én szobám tetőled: de szívemben mindenkor jelen leszel. Elmegyek Keszthelyre, te pedig Almásra s két egymásért teremtett szív illy messze fog egymástól esni mindörökké. (...) Isten hozzád! - Csókollak - még egyszer - a legutolszor csókollak - Ah, elveszett kedves Lillám. Isten hozzád!” A levél kelte: 1798. március 12, az aláírás pedig „Professzor Csokonay”. Vajon csak Lillának szólt, a megelőlegezett titulus, vagy a leány apjának is? Talán mindkettőjüknek. Lássák csak, kit is veszítettek!

E búcsúlevél után valóban furcsának tűnik a későbbre keltezett (1798. március 18.) mocsai levél: „És azon az első napon, amellyen lehet tőlem, azon az első napon indulok fel a te szép keblednek megőlelésére. Most se lett volna ennyi baj, ha e télen jobban siettem volna. (...) Légy, Kincsecském! mindvégig állhatatos, én szavamnak ura lések. - Köszönt téged ezer csókkal a Te hív Vitézed.” Itt Vargha Balázs változata tűnik megoldásnak, miszerint a költő az előbbi levél után még mindig reménykedett: ha tisztességes állást kap - feleségül veheti Lillát. Nem szabad azonban megfeledkeznünk a mocsai levél következő mondatairól: „De van levelem az én Lillámtól, van az én Lillámtól levelem. - Áldalak, óh jóltévő szerencse! s kezdem érezni, hogy te vélem nem ellenségeskedel. Csókolom ezerszer azokat a betűcskéket, amellyek Kedvesemnek ujjaitól származtak. Megvan legfőbb örömöm: ki érzi azt most, amit én? Melyik halandónak szíve repes úgy, mint az enyém? Köszönöm, édes Juliánám ezt a vigasztaló levélkédet, köszönöm szívednek igaz hűségét, - százszor köszönöm.” Lillának melyik leveléről van szó? Azt is feltételezhetjük, hogy március 12 és 18 között bátorító, vagy bátorítónak vélt levelet kapott Vajda Juliannától, ezért e változás. Mindenesetre elindult Keszthelyre.

Gaál László, a kortárs visszaemlékezéseiből tudjuk meg, hogy Csokonai régi barátja, *Szokolai Dániel*, aki akkor már „hedrehelyi oskolamester”, állomáshelyét indult elfoglalni. Komáromot együtt hagyta el a költővel, aki Keszthelyre készült. Az útvonal: Komárom - Veszprém - Nagyvázsony - Keszthely. Gaál visszaemlékezése azonban a dátumok vonatkozásában nem hiteles, ahogy arra Vargha Balázs is rámutat. Tartalmát tekintve viszont lényeges számunkra.

Amint a költő kitette lábát Komáromból március második felében, Lilla apja ostromolni kezdte lányát és olyan cselvetésekhez folyamodott, amelyeket a legjobb esetben sem lehet tisztességesnek nevezni. A kétségek közt hányódó leány levelet küld Csokonainak, valószínűleg Keszthelyre: „Kedves Drága Lélek! Én élek és vígan - azt hallom, az Úr is vígan mulat Keszthelyen. Én az Urat óhajtom, várom is, mindazáltal, mikor legjobbnak véli és ítéli az Úr, akkor jöjjön. Ha soká késik, addig a Lidi is férjhez megy. Ezzel maradok az Úrnak hűséges Juliannája.”

Az idő csigalassúsággal vánszorog, mégis roppant gyorsasággal old meg dolgokat. Lilla nem kap levelet Csokonaitól, mivel apja azokat eldugdossa. Végül kötélnek áll a leány és kezét nyújt 1798. március 30-án Lévai Istvánnak. Vajon mi játszódhatott le Lillában ekkor, majd amikor a költő újból felkereste, végül Csokonai halála után? Ez nem ezen dolgozat tárgya és feltételezéseinkkel bizonyára messzire barangolnánk.

Vahda Julianna és Lévai Istvánesküvője idején Csokonai *Édes Gergelynél* vendégeskedett Nagyvázsonyban. Hosszú időt tölt ott. Meggondolta magát, vagy félt megtudni a sejtett valót: nem kell professzornak? Mindenesetre látszólagos, vagy valós kényelme ebben a szituációban érthetetlen. Itt értesült Lilla házasságáról. Ezután mégis rászánta magát, hogy felkeresse Festeticset.

A keszthelyi, majd további útját a regényes Csokonai életrajzok többféleképpen írták meg. Ez zavaró, és zavaró a már előbb említett Gaál-féle tévedés is. Gaál szerint Szokolaival indult útnak Csokonai Komáromból és még Keszthelyt is vele hagyta el. Ez kétszeresen is lehetetlen; először Szokolai március 12-én vette volna át a hedrehelyi iskolát Gaál szerint, mi viszont tudjuk, hogy a költő ekkor még Komáromban volt, hisz ott írta a már többször említett levelét. Ha Szokolai később csatlakozott Csokonaihoz (amint azt *Kiss Tamás* írja *Kedv, remények, Lillák* című regényében), akkor megint csak a március 12-vel van bajunk, hisz Festeticsnél április 24-én tett látogatást a költő. A harmadik ellentmondás Gaál visszaemlékezéseiben az, hogy egyszer Keszthelyről kiindulva Fenékpusztá, Csököly az út, máskor pedig Keszthely, Vázsonykő, Füred. Kimutatható viszont, hogy Csokonai kétszer járt Vázsonykőn - talán ebből adódik a visszaemlékező zavara. (*Gróf Erdődyne Ő Nagyságához* című vers.)

Csokonai tehát elutazott Keszthelyre. A város akkori egyetlen tekintélyes fogadóházában, a későbbi Amazonban szállt meg. Ezt a vendégeskedést örökítette meg a szálló falán 1954-ben elhelyezett tábla: ITT SZÁLLT MEG CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY A NAGY MAGYAR KÖLTŐ 1798-BAN. Erről az eseményről írt verset a késői utód *Simon István Csokonai a vendégfogadóban* címmel.

Szinte a résztvevő pontosságával, élményeivel megírt Gaál-féle anyag így folytatja: „A fogadóban háltak, s innen mentek látogatására a Georgikon akkori igazgatójának, kiszántói Pethe Ferencnek, kinek is mint földijének Csokonai előterjesztette idejövetele okát, s nézeteit s kívánságait. De csakhamar észrevette, hogy kérése nem teljesíthető, mert a gróf a fizika és ezzel kapcsolatban lévőknek tanítására nézve már a cisztercita szerzetel egységre lépett és azon *pro hic et nunc* változtatást nem tehet.” Ennek ellenére ketten felkeresték a gróft és Pethe most már valóban bemutatta Csokonait, aki átadta nyomtatott munkáját. Vargha Balázs szerint *a Diétái Magyar Múzsát*. Most személyesen is tapasztalhatta, amit már tudhatott Festetics leveléből is: nincs állás. És már Lilla sincs!

Pár napot töltött Keszthelyen és továbbindult Festetics három aranyával a zsebében. Gaál szerint Szokolaival együtt, Fenékpusztán keresztül, ahol jó halászlévet ettek.

Ezek után lépte át Csokonai Somogy vármegye határát, de már betegen. Csökölyben és Hedrehelyen megírta *a Dorottyát*, a könyv bevezetője szerint 1797-ben.

A továbbiakban már csak levelezés útján volt kapcsolata Keszthellyel. Festeticcsel még többször találkozott.

E rész befejeztével mindenképpen szólnunk kell egy másik változatról, amely még jobban összekuszálja az amúgy is zavaros szálakat. *Ferenczi Zoltán a Balatoni Évkönyv* 1921-es számában megjelent dolgozatában Csokonai három keszthelyi útjáról szól. (*Csokonai a Balaton vidékén*) Ezek szerint 1797 decemberében a költő és a gróf találkoztak, ahol szóba került az *Új Minden Gyűjtemény* beindításának segélyezése. Ez nem nyerte meg Festetics tetszését. Azonban tudnunk kell, hogy az 1789-ben Bécsben elindított *Hadi és Más Nevezetes Történetek* lap mögött - amelyet *Görög Demeter* és *Kerekes Sámuel* szerkesztettek - ellenzéki főnemese: Széchenyi Ferenc, Festetics György, Teleki Sámuel álltak. Természetesen a főurak anyagilag is támogatták a lapot. A másodikat február 16-a utánra teszi, de Ferenczi szerint március 11-én Csokonai már újból Komáromban van „az állás biztos ígéretével”. A harmadik keszthelyi tartózkodást március közepétől április 24-ig gondolja, majd hozzáteszi, hogy ezt az időt Csokonai valószínűleg a gróf kastélyában töltötte, ahol több munkája született. Csányi László előbb említett dolgozatában, valószínűleg innen származtatja adatait,

amint a *Harmath-Katsányi* szerzőpáros is felhasználta Ferenczi fenti állításainak egy részét a *Veszprém megye irodalmi hagyományai* című műben.

A rendelkezésre álló források szintézisénel furcsa ellentmondásokra találunk. Véleményünk szerint mindenképpen további kutatásokra van szükség ebben a témában is.

A csurgói ügyek más dolgozat tárgyát képezik, ezért bár szorosan kapcsolódnak témámhoz, ezekre reflektálni mégsem kívánok. Talán csak annyit, hogy Csurgót elhagyva Szigetvárt érintette, ahol megbámulta a várat s az élmények hatása alatt az *Árpádhoz* hasonló eposzián kezdett el gondolkodni - de Zrínyiről. Festetics, aki tudott az Árpád-tervről is, megígérte Csokonainak, hogy készülő Zrínyi művéhez a csáktornyai várában lévő két Zrínyi, a szigetvári hős és a költő arcképének másolatát elkészítteti számára.

Csokonai és Festetics levelezése

Csurgó után újból Debrecen. A költő Festeticsnek írt, 1800. december 19-én kelt levelében két dolog érdekel bennünket. Munkájának kiadása és az a panasz, miszerint két forinttal hagyta ott Csurgót: „...még a fizetésemet sem vettem fel, tudván a tractusnak tagadhatatlan szegénységét” - írja. Ezek után Festetics huszonöt forintot küldött Csokonainak Debrecenbe, amit végül is a költő nem kapott kézhez, mivel elveszett (ellopták) a postán. Festetics újból kiutalt huszonöt forintot, de felelősségre akarván vonni a postát, igazolásokat kért Csokonaitól, miszerint a levélben nem volt bent a pénz. Csokonai válaszát kétszer is megfogalmazta más-más szituációba helyezve a levél kézhezvételének eseményeit, de csupán az egyiket küldte el. Ebből az esetből is polémia született. Legelőbb *Schedel (Toldy) Ferenc* vont le következtetéseket a *Csokonai Mihály minden munkái* (1844.) című általa szerkesztett gyűjteményben. Mivel azonban a lényegen nem változtat a levél felbontásának színhelye - ezt a kérdést nem boncolgatom.

Izgalmasabb a másik dolog.

Festetics ki akarta adatni a *Dorottyát*. Erről több, mint valószínű, még Csurgón értesült a költő.

A műnek keszthelyi vonatkozása is van. Figyeljük meg az „Első könyv” alábbi két sorát:

„Ím a toponári zsidók békerülnek
És muzsikájokkal helyekre leülnek.”

Majd a lábjegyzetet: „A toponári zsidók nevezetes muzsikuskok Toponár nevű mezővárosban Somogy vármegyének, melly a tekintetes Festetics famíliának uradalma, s Kaposvártól nem messze esik.” *S. Mohos Márta* szerint a *Dorottyában* Csokonai által megénekelte toponári zsidók nagyrészt a Festetics-féle keszthelyi zeneiskolában tanultak. Ezt csak abban az esetben fogadhatjuk el, ha a „nevezetes muzsikuskok” későbbi tanulmányairól, vagy utódjaik tanulmányairól beszélünk. A *Dorottyá* ugyanis 1799-ben íródott, a keszthelyi Zeneiskola viszont - *Klempa Károly*, a zeneiskola történetírója szerint - 1800 novemberében nyitotta meg kapuit. (Csak megjegyzésként: A *Dorottyá* IV. könyvének jegyzeteiben találunk még Festeticssel kapcsolatos adatot, ahol is Csokonai felsorolja a gróftól kapott pénzeket: 100 Rf. + 25 Rf. + 30 Rf. + 40 Rf.)

Festetics kiadói ajánlatára Csokonai a következőket írta: „Eleven hála repesett bennem, midőn Nagyságodnak azt a nagylelkű ajánlását hallani szerencsém volt, hogy a Fárságról írott heroicomicumomat kinyomtattatni méltóztatik: de midőn annak belső mivoltát elgondolám. meghunyászkodtam, és sajnáltam, hogy olly csekély tárgyú és készületű munkámnak lehetett éppen szerencséje a Nagyságod gráciájához. Illy szándékból fordítottam tehát a *Vergilius Georgiconját*, hogy olvassa a magyar...(stb.)”. Csokonai nem

szeretett volna a kétes sikerű Dorottyával ismét megjelenni, ezért ajánlotta föl Vergilius fordítását, már csak a Georgikon miatt is.

E levélre Festetics 1801. január 9-én válaszolt. Bár úgy érezhette, hogy mecénási választását felülbírálták, nem zárkózott el Vergilius kiadásától, de megemlítette, hogy *Rájnis József* is fordítja a művet és a jobbik kerül majd kiadásra. Ezért kérte Csokonait, hogy fordítását küldje meg bírálatra „a Minerva költeményei megvizsgálóinak”. Itt Festetics az általa elindított első magyar könyvsorozatról, a Magyar Minerváról beszél és személy szerint Batsányi Jánosról, Virág Benedekről, Péteri Takáts Józsefről, Pápay Sámuelről és Ruszek Józsefről. Festetics tehát volt annyira önkritikus, hogy nem kívánt egyedül dönteni a mű sorsáról.

A fordítás azonban nem érkezett meg. Festetics Csokonai leveléből úgy vette ki, hogy az kész - pedig nem volt az!

1801. április 21-én sűrgeti a költőt: „Ugyan az említett Fiscalisom kezéhez, úgy gondolnám, vásári alkalmatosságok által, elküldhetné az Úr Virgiliusnak az Úr által magyarra fordított 's-kéz írásában lévő Georgiconját, mellyet én kezemhez vévén, megolvastván és jónak találtatván kinyomtatatték és az Úrnak fáradságát 's barátságát megjutalmaznám.”

Csokonai erre az egyértelmű levélre is csak hallgatott. Festetics 1801. augusztus 21-én röviden, de még mindig barátságosan ír: „Bizodalmas Nagy Jó akaró Uram!” a megszólítás és újból a kérés: küldje meg fiscalisának a „Magyar Virgiliust, kinek nékem teendő ajánlását elfogadom.” Majd a levél befejezése: „Bizodalmas Nagy jó akaró Uramnak alázatos szolgája gróff Festetics György”. (Itt kell szót ejteni arról, hogy a Magyar Minerva beindítása előtt a szerkesztők valamennyi magyar költőtől, írótól kértek műveket. Egy-két megkeresett a legnagyobbak közül nem válaszolt a levélre, de végül is hatalmas mennyiségű anyag gyűlt össze, úgy, hogy roppant nehéz volt a válogatás is. Feltételezhetjük tehát, hogy Festeticsnek, valamilyen okból, személyes ügye is lehetett Csokonai művének kiadása.)

Csokonai a fenti levelet későn vehette csak kézbe, minden bizonnyal Komáromba kellett utána küldeni - írja Vargha Balázs. Az ügy kínosságát Csokonai is láthatta és gyorsan postára adta 1802. január 10-én (egy évvel Festetics első bátorító levele után) a fordításokat. De csak a második könyvet. Vargha Balázs szerint az első könyv is készen volt, de elképzelhető, hogy nem vitte el magával Komáromba. így azt Festeticsnek megküldeni nem tudta. Kérte viszont, hogy a gróf a könyv kinyomtatásának költségét tegye le a könyvnyomtatónál.

Festetics 1802. február 17-én válaszolt ugyancsak rövid, hidegebb, de nem elutasító levélben. Kifejti „igen csodálkozását”, hogy az előbbi levélben ígért egész fordítás töredékét kapta csak kézhez. Semminemű ígéretet nem tehet, amíg mind a négy könyv nincs birtokában és azt a bírálók azokat el nem olvasták. A bírálatról majd bővebben kívánja Csokonait tudósítani, és az alapján kialakított álláspontjáról is.

1801. február 20-án *Kultsár István*, Festetics György fiának *Lászlónak* nevelője, a Hazai 's Külföldi Tudósítások későbbi szerkesztője is írt Csokonainak kérve őt, hogy a Festeticsnek ajánlott Vergilius fordításokból mutatót küldjön neki Pestre. Kultsár még egyszer említi a Vergiliust egy másik, 1802. december 8-án kelt levelében.

Itt véget is ért az ügy, mivel az I. és II. könyvön kívül csak a III. könyv töredéke készült el bizonyíthatóan. Úgy látszik, Csokonai nem kívánt tovább foglalkozni a művel. Fájdalmas eset. Úgy gondolom, Festeticset nem marasztalhatjuk el ez ügyben, mint azt annyiszor már megtették. Gaál szerint „a grófnak Csokonai tetszett”, s nem befolyásolták a költőről terjedő mendemondák. *Julow Viktor: Csokonai Vitéz Mihály* című munkájában egy rendkívül lényeges dologra hívja fel a figyelmet, ami meghatározta Csokonai egész életét: „Debrecenből magával hurcolt rossz híre, kiátkozottsága is (a magyar reformátusság hírcsatornái az egész országot behálózták) szerepet játszhatott” kudarcaiban. Biztosak

vagyunk benne, hogy Festetics ismerte ezeket a híreket, mégsem volt ellenséges a költővel szemben.

Korabeli Csokonai kiadványok a Helikon Könyvtárban

A Dorottya és a Georgikon kiadása tehát kútba esett. Meg kell jegyezni, hogy Rájnis József Georgikon fordítását sem Festetics adta ki, hanem *Kondé József Benedek*, 1814-ben, amikor a költő, pap-tanár már a keszthelyi Fő téri templom kriptájában aludta örök álmát.

Csokonai *Lilla* kötetét gróf *Erdődy Zsigmond*nénak, Festetics György testvérének, Máriának ajánlotta, *A tavasz* kötetet György másik testvérének, gróf *Széchenyi Ferencné*, *Festetics Juliannának*. Megnéztük tehát, hogy a keszthelyi Helikon Könyvtár milyen korabeli Csokonai művekkel rendelkezik, azokban található-e kézzel írt ajánlás, dedikáció. Sajnos a könyvtár első katalógusát Festetics György instrukciói alapján csak az 1810- es évek második felében fektették fel, de nem szerepelnek benne a beszerzés időpontjai. A katalógus részleges feldolgozására került eddig csak sor. Ez megnehezítette munkánkat.

Csokonai kézírását nem találtuk. Ez értendő a dedikálásokra is. Nem találtuk a *Diétái Magyar Múza* 1796-os kiadását sem dedikálva, sem dedikálás nélkül. Ha Csokonai 1798-ban - ahogy Vargha Balázs sejtí - átadta Festeticsnek e munkát, s miért ne adta volna, minden bizonnyal ajánlással tette. Elfogadva a fenti állítást, feltevésünk szerint a sok viszontagságot megért könyvtár e kötete megsemmisült, vagy lappang.

A' Tavasz-ra viszont rábukkantunk. A nyomtatott ajánlás egyértelmű és nemcsak Széchenyi Ferencnére, de férjére és Gyögyre, testvéreire is megemlékezik:

*NAGYSÁGOD' Kegyelmes férje,
És Méltóságos testvélje,
Kik hazánk' Múzsáinak
Oltárokat építettek,
Részesivé ekképp' lettek
Olympus' tomáztinak.*

Feltételezhetjük, hogy az ajánlás és a rokoni szálak miatt került a kötet a könyvtárba. Talán nem járunk messze az igazságtól. Mindenesetre tudjuk, hogy *A' Tavasz* előfizetői között ott találjuk Festetics Gyögyöt is. E kötet sincs saját kezűleg dedikálva. Kissé furcsa a dolog, hisz a könyvben lévő ovális bélyegző (Bibliotheca in Keszthely) azt mutatja, hogy a megjelenés után, tehát 1802-t követően került a könyvtárba és nem későbbi beszerzés. (Tudvalevő, hogy a bélyegzőt már Festetics Pál egynémely könyvében is láthatjuk, de zömmel Festetics György használta, majd még fia László is.) Ezek után feltételezhetjük, hogy volt a könyvtár tulajdonában egy dedikált példány is, ami szintén eltűnt az idők folyamán?

Sajnos *Csokonai Mihály: Amaryllis Idyllium* című, két példányban is meglévő korabeli kiadásában sem találtam semmi nyomát a költő beírásának.

Szintén a kiadást követően kerülhetett a grófi könyvtárba (bélyegző, mint előbb) *a Márton József* által 1813-ban, Bécsben kiadott *Csokonai Vitéz Mihály poétái munkái* négy kötete.

Megtalálható a jóval későbbi *Schedel (Toldy) Ferenc* 1844-es *Csokonai Mihály minden munkái* kötet. Vannak későbbi kiadások is, melyeknek taglalására itt nincs szükség.

Nem kívántam a könyvtár gazdag zenei anyagát sem átnézni, a minden bizonnyal fellelhető Csokonai megzenésített verseinek kottáit felkutatni - ez ugyancsak egy másik dolgozat tárgya lehet.

A legizgalmasabb felfedezés *a Miscellaniae* 80. kötetének 10. telénél volt. Három Csokonai müről van szó. Egy fordításról, két saját versről. A *Miscellania* borítása korabeli és

valószínűleg a gróf könyvkötője *Földesi István* készítette a könyvtár számára. Tehát nem később került a gyűjteménybe.

A művek a következők:

□ MÉLTÓSÁGOS KIRÁLYI TANÁTSOS SOMSSICH LÁZÁR ÚR' ÓDÁJA MÉLTÓSÁGOS RHÉDEY LAJOS TS. KIR. KAMARÁS Ő NAGYSÁGÁHOZ. Fordította Csokonai Vitéz. Mihály. Impresszum nincs. A nyomtatvány 2 lapos, azaz 4 oldalas.

□ CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY ÓDÁJA M.G. FESTETICS GYÖRGY Ő NAGYSÁGÁHOZ AZON TÁRGY FELŐL. Impresszum nincs. A nyomtatvány 3 lapos, azaz 6 oldalas. (Az „azon tárgy felől” a hadi oskolát jelenti.)

□ A' SZÉLHEZ. ÓDA CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY ÁLTAL. Impresszum nincs. A nyomtatvány 3 lapos, azaz 6 oldalas.

Úgy tűnik tehát, hogy sikerült megtalálni annak az 1803-ban kiadott három nyomtatványnak egy-egy példányát, melynek nem, illetve csak töredékben ismertük létezését. Mint tudjuk, *Somssich* ódájának fordítását 1803. január 7-én kérte Csokonaitól *Márton József*. Ugyanekkor felkéri, írjon verset a hadi oskoláról. Mindkettő megjelenését ígérte a Magyar Hírmondóban. Március 15-re Csokonai mindkettővel megvolt. Az ódát 1803. április 27-én küldte meg Festeticsnek. A szélhez című is készen volt már - tudjuk meg Vargha Balázstól.

Mivel mind a három vers részben, vagy teljesen Festetics Györgyről is szól, érthető a könyvtárban való elhelyezése. Fájdalom, Csokonai keze vonását itt sem fedezhettem fel.

Egy ponton kívánom csupán a Festetics-ódával kapcsolatban kifejtteni reflexióimat *Vargha Balázs: Miért remekmű ,és miért nem az?* című dolgozatának azon állítására, miszerint: „Kínosak az ódában foglalt információk. Olyanok, hogy (...) Festetics „tengeri módú” gályát építtetett Keszthelyen”. Ha kissé túloz is Csokonai, azért a Phoenix, Festetics gályája tekintélyes hajó volt a korabeli Balatonon. Richard Bright angol utazó, orvos is megcsodálta: „A hajót a gróf az ő fregattjának nevezi, mert a legnagyobb és alighanem az egyetlen vitorlánhajó - írja - ezen az édesvízű tavon. Nagy egyárbocos és hol kirándulásra, hol meg teherszállításra használják...”

Nem akarok filológiai vizeken sem kalandozni, de érdekességként, bővitem Vargha Balázs legutóbb említett dolgozatának példáit, a versek egynéhány kifejezésének, sorának változásait, Csokonai javításait illetően.

Ha az 1803-as kiadást vesszük eredetinek és a későbbi kiadásokkal (*Márton*, *Toldy*, *Vargha*) vetjük össze, a Festetics óda és A szélhez című művekben ilyen változtatásokat találunk:

Festetics óda

1803
GYÖRGYről dalolgat
Szobákat rendezik tsatának
Byzantium' falához
rakásra tömé
földre dulna
És bekerüli egész világot

Későbbi
Ízleli GYÖRGYÖT
Szobákat intézik csatának
Bizáncium várához
darabra törné
porba düjtene
És bekerül az egész világon.

(Itt megjegyzem: az 1803-as kiadás névelő hiányát az értelmezés rovására tudta csak a költő kiigazítani.)

‘S Keszthely’ és Czenk’ istenülő
Attyaiban magadat találd fel;

A Keszthely és Cenk istenülő
Grófjaiban magadat találd fel,

A Szélhez

Most a' megnyomorult: Tsak
zokog és saját (...)

Mostann a nyomorult: csak
zokog és maga (...)

nedvivel a babért

könnyivel a babért

(Megjegyzés: A későbbi kiadás írásmódját Csokonai, Vargha B. által gondozott és 1987-ben kiadott kötetéből vettem.)

Epilógus

A Csokonai és Festetics közötti kapcsolat még egy momentumáról kell szólni.

1818. február 12. A harmadik Helikoni ünnepség. Ebéd után a résztvevők a Georgikoni kertben, Festetics jelenlétében, emlékfát ültettek Kazinczy Ferenc és Csokonai Vitéz Mihály tiszteletére.

A gróf késői és egyben utolsó tiszteletadása volt a költővel szemben. Itt újból eszünkbe ötlük Gaál visszaemlékezése: „a grófnak Csokonai tetszett”. S talán nem kis megrendültséggel tisztelgett a nagy beteg Festetics a tizenhárom éve halott költő emléke előtt.

Irodalomjegyzék

- Angol szemmel Keszthelyen százhusz évvel ezelőtt. Szemelvények Richard Bright 1815 évi útleírásából. Ford.: Dr. Szerecz Imre Keszthely. 1935.
- Bertók László. Így élt Csokonai Vitéz Mihály. Bp. Móra, 1973
- Bisztray Gyula: Jókedvű magyar irodalom. Bp. 1968.
- Csányi László: Első könyvkiadói vállalkozásunk a Magyar Minerva. In: Új Helikon 1963/1. (Veszprém)
- Cséby Géza: Adalékok Festetics György irodalompartoló tevékenységének összegzéséhez. In: Hévízi Almanach 1. A Csokonai Asztaltársaság találkozói. Hévíz, 1992
- Cséby Géza: Csokonai és Keszthely. In: Somogy 1988/4.
- Csokonai emlékek, összeállította és a jegyzeteket írta: Vargha Balázs. Bp. MTA, 1960.
- Csokonai koszorúja. Magyar költők versei Csokonairól. Szerk.: Bényei József. Debrecen, 1973.
- Debreczeni Attila: Csokonai az újrakezdések költője. Debrecen, 1993.
- Ferenczi Zoltán: Csokonay a Balaton vidékén. In: Balatoni évkönyv 1921. Bp. Balatoni Társaság, 1921.
- Ferenczy Miklós: Csokonay Lillája. Almásneszmély, 1984.
- Harmath István - Katsányi Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Negyedik, bővített kiadás. Veszprém, 1984.
- Juhász Géza: Csokonai tanulmányok. Bp. Akadémiai, 1977.
- Julow Viktor: Csokonai Vitéz Mihály. Bp. Gondolat. 1975.

- Kiss Tamás: Kedv, remények, Lillák. Csokonai életútja. Debrecen. 1985.
- Laczkó András: Keserédes történetek. Kaposvár. 1991 .
- Miscellaniae 80. köt. 10. tétel (Helikon Könyvtár, Keszthely)
- Négyesy László: Gróf Festetics György a magyar irodalomban. In: Keszthelyi Helikon. Szerk.: Dr. Lakatos Vince. Keszthely, 1925.
- Szilágyi Ferenc: Csokonai művei nyomában. Tanulmányok. Bp. Akadémiai. 1981.
- Tótfalusi István: Árkádiában éltem én is. Bp. Móra, 1966.
- Vargha Balázs: Miért remekmű és miért nem az? In: Vargha B.: Jelek, jelképek, jelleme. Irodalmi és nyelvészeti tanulmányok. Bp. Magvető, 1984.

Megjelent: Tóparti üzenet, Hévíz-Keszthely, 2000. 68-80 old.